

Indledning

Konceptet for denne bog blev udviklet – og en stor del af manuskriptet skrevet – i efteråret og vinteren 2019, altså før coronapandemien fejede hen over kloden og i praksis satte spørgsmålstegn ved en række etablerede visheder angående samfundets indretning, udviklingstendenser og fremtidsperspektiver. Denne genuine usikkerhed er i skrivende stund stadig ikke overvundet, men den fremtræder ikke længere helt så diffus som i starten. Der aftegner sig en flæthed af relativt distinkte udviklingsmuligheder, der hver på sin måde og i divergerende grad repræsenterer revisioner af den førpandemiske sociale orden, men samtidig baserer de sig på forskellig vis på videreførelsen af bestående institutioner og praksisser. Hvad der aftegner sig, er således stadig behæftet med usikkerhed, men der synes i de vestlige demokratier ikke for indeværende at blive tale om noget radikalt brud med den kendte, senmoderne samfundsformation.

Man kan med andre ord argumentere for, at vi aktuelt er del af en vanskeligt overskuelig samfundsmæssig proces, der rummer elementer af både brud og kontinuitet, og som det endnu ikke er muligt at opstille nogen kvalificeret, sammenfattende diagnose af. På den baggrund – og fordi jeg vurderer kontinuitetselementet som relativt stærkt – har jeg i store træk valgt at bibeholde den samfundsanalyse, der

fra starten har ligget til grund for bogens koncept, selvom den altså tager udgangspunkt i situationen før pandemien.

Konkret betyder det, at den overordnede referenceramme for analyserne af udviklingstendenser i senmodernitetens sociale, politiske og æstetiske praksis i henholdsvis kapitel 2, 3 og 4 trækker på samfundsteoretiske begreber som neoliberalisme, globalisering og konkurrencestat. At der hermed begrebsliggøres væsentlige træk ved kultur- og samfundsudviklingen, som den udfoldede sig før coronakrisen, vil for en seriøs betragtning være vanskeligt at anfægte. Flere positioner i postcoronadebatten har imidlertid argumenteret for, at vi nu er konfronteret med radikalt nye vilkår, hvorfor disse begreber har mistet deres udsagnskraft i forhold til den aktuelle situation og de fremtidsperspektiver, den tegner. Dette forbliver dog indtil videre et åbent spørgsmål, som det afsluttende kapitel 5 beskæftiger sig med og forsøger at give et bud på.

Udgangspunktet for bogen har været en interesse i at forstå og belyse den status, som affekttematikken i nogle år har oppebåret i både den videnskabelige, den politiske og den kulturelle offentlighed. Endvidere har det i sammenhæng hermed været mit mål at etablere et produktivt teoretisk udgangspunkt for at analysere, hvilken rolle affekter spiller i den sociale, politiske og æstetiske praksis, samt hvilke udviklingsperspektiver for kultur og samfund der potentielt er forbundet med affekter.

Kapitel 1 tager udgangspunkt i en kritik af affektbegrebet, som det hovedsagelig har været anvendt i den hidtidige faglige debat. Den kritiske interesse retter sig især mod den aktuelle affektteoris dominerende vitalistiske strømning, hvis grundantagelser anfægtes ved at inddrage viden fra neurofysiologi, udviklingspsykologi og psykoana-

lyse. På denne baggrund – og i dialog med en moderniseret kritisk-teoretisk forståelsesramme – udvikles der en alternativ begrebsliggørelse af affekter, der skelner mellem en flerhed af affektive niveauer og organiseringsformer.

Kapitel 2 beskæftiger sig med affekters almene samfundsmæssige og kulturelle implikationer. Norbert Elias' tese om internaliseret affektkontrol som grundprincippet i den europæiske civilisationsproces danner bagtæppe for en udredning af forholdet mellem den moderne identitetsproblematik og affektreguleringens sociokulturelt skiftende former. Især fokuseres der på senmodernitetens samtidighed af frisættelse og nybinding af affekter. Endvidere redegøres der for 1990'ernes neoliberalistiske og konkurrencestatslige reorganisering af de økonomiske, politiske og forvaltningsmæssige rammer for det senmoderne, hverdagslige identitetsarbejde og den hermed forbundne affektregulering. Der argumenteres for, at der i regi af denne reorganisering har fundet en affektmodellering sted, der i stadig mere eksklusiv forstand har bundet individernes affekter til underordningen under arbejdsmarkedets krav til adfærd, identifikation og prioritering. Endelig påpeges det, at der i de senere år har gjort sig en række opbrudstendenser gældende, der svækker den neoliberalistiske affektregulering. Disse opbrud bestemmes som ambivalente, idet de på den ene side rummer perspektiver for demokratisk fornyelse og på den anden side indebærer risici for afciviliseringsprocesser.

Kapitel 3 fokuserer mere specifikt på affekters funktioner og potentialer i politisk praksis. På baggrund af en almen teoretisk bestemmelse af grundelementerne i den demokratiske politiske proces foretages en kritisk karakteristik af den parlamentariske politiks udvikling i neoli-

beralistisk regi, herunder tendenserne til teknokratisering og til symbolpolitisk æstetisering af appellen til borgerne. Under inddragelse af det politisk-filosofiske begreb om 'det politiske' beskæftiger kapitlet sig herefter primært med politiske processer i civilsamfundet, hvor affekter spiller fremtrædende roller i praksisformerne hos både højre- og venstredrejede bevægelser og organisationer. Det diskuteres, i hvilket omfang og på hvilke betingelser disse ganske forskelligartede politiske aktører repræsenterer perspektiver for en styrkelse eller en svækkelse af demokratiet. Ikke mindst beskæftiger kapitlet sig med affektors rolle i den aktuelle mangfoldighed af identitetspolitiske strømninger og – som en særlig variant heraf – populistiske bevægelser.

Kapitel 4 diskuterer, i hvilket omfang og på hvilke præmisser affekter kan indgå produktivt i æstetisk erfaringsdannelse på individuelt og kollektivt niveau. Der bliver argumenteret for, at den æstetiske erfaringsproces rummer potentialer, der kan udfordre og pege ud over den affektive partikularisering, der er forbundet med de fremtrædende tendenser til, at civilsamfundets politiske praksis tager form af identitetspolitik, herunder populisme. Æstetisk erfaring antages med andre ord at rumme positive perspektiver for udviklingen af universalistisk politisk dømmekraft og demokratisk myndiggørelse. Men der er tale om perspektiver, der ikke realiseres pr. automatik, og der argumenteres for, at en fornyet offentlig kulturpolitik med dannelse og demokrati i fokus har en central rolle at spille i denne kontekst.

Afslutningsvis redegør kapitel 5 perspektiverende for de grundprincipper for kritisk kulturvidenskab, som bogen hviler på, og det diskuteres, i hvilket omfang coronapandemien på det gældende vidensgrundlag kan siges at have forandret afgørende på forudsætningerne for bogens

analyser. Sluttelig diskuteres de affektive dimensioner af krisebearbejdningen samt de hermed forbundne perspektiver for udvikling af et højnet folkeligt engagement og nye demokratiske deltagelsesformer.

1. Hvad er affekter?

Den affektive vending

Siden starten af 2000'erne har dele af humanvidenskabernes og samfundsvidenskaberne gennemgået en 'affektiv vending'. Opbruddet har med størst bevågenhed fundet sted med udgangspunkt i den poststrukturalistiske tradition, som siden begyndelsen af 1980'erne har oppebåret en prominent status i mange humanistiske og samfundsvidenskabelige fag. I denne tradition er socialitet grundlæggende defineret ved sproglig-diskursiv betydningsdannelse, og samfundsmæssige og kulturelle processer forklares med udgangspunkt i overgribende, determinerende systemer af tegnåren betydning, mens det menneskelige subjekts bevidste sanseerfaring, følelsesliv og fornuftsrationer ikke tilkendes relevans som kilder til kvalificeret indsigt i verden.

Dele af det poststrukturalistiske felt begyndte omkring årtusindskiftet at distancere sig kritisk fra denne 'sproglige vending' reduktion af det sociale til tegnrela-

tioner og sproglige diskurser,¹ men nyorienteringen omfattede ikke nogen gentænkning af det menneskelige subjekts status. I stedet fandt fremtrædende repræsentanter for opbruddet, under inspiration fra især den franske filosof Gilles Deleuze, deres alternative teoretiske fikspunkt i forestillingen om den førsproglige krop og en hertil hørende førsocial livskraft.² Kroppes møde og gensidige påvirkning (herunder også ikkemenneskelige kroppe og ting) skaber ifølge denne tænkning en førdiskursiv socialitet i form af en affektiv intensitet, der udfolder sig *imellem* kroppene, en egenlogisk vitalistisk kraft, der går forud for spørgsmålet om såvel sprogliggjort betydning som humane subjekters bevidsthed og indre tilstand.³ Den energiopbygning og -udladning, der kendetegner denne proces, skulle angiveligt repræsentere et skabende, ekspressivt socialt potentiale baseret på kroppenes affekter, ikke på de individuelle subjekters tanker og følelser eller på intersubjektiv kommunikation i en kulturel kontekst.⁴ Affekter, forstået som førsocial, biologisk livskraft, figurerer således i denne tænkning som en autentisk, men uudgrundelig, selvberoende og autonom andethed, der oplader det rum, kroppene agerer i, med intensitet og kraft. Affekter tilskrives endvidere potentiale

1 Se Melissa Gregg & Gregory J. Seigworth (red.): *The Affect Theory Reader*, Durham: Duke University Press 2010, Eugenie Brinkema: *The Forms of the Affects*, Durham: Duke University Press 2014, og Britta Timm Knudsen & Carsten Stage: "Affektteori" i Bjørn Schiermer (red.): *Kulturteori og kultursociologi*, København: Hans Reitzels Forlag 2016.

2 To centrale udgivelser er her Brian Massumi: *Parables for the Virtual: Movement, affect, sensation*, Durham: Duke University Press 2002, og Nigel Thrift: *Non-Representational Theory. Space, politics, affect*, London: Routledge 2008.

3 Se hertil Brian L. Ott: "Affect in Critical Studies" i *Oxford Research Encyclopedia of Communication*, Oxford: Oxford University Press 2017, og Frederik Tygstrup: "Affekt og rum" i *Kultur & Klasse*, nr. 116, 2013.

4 Se også Niels Albertsen: "Meaning: Affect. Introductory Remarks", forthcoming i Didier Tallagrand et al. (red.): *L'usage des ambiances. Une épreuve sensible des situations*, Paris: Editions Hermann, 2021.

til at bryde igennem det etablerede samfunds symbolske orden og realisere en ikke nærmere bestemt frihed og ikke nærmere bestemte nye former for politik på ikke-diskursive præmisser.⁵

Den affektive vending var altså til dels udtryk for, at den poststrukturalistiske tænkning var stødt på sine egne indre begrænsninger og søgte nye veje for en teoretisk position hinsides subjektet. Men hertil kommer, at en heterogen mangfoldighed af fænomener i samtidskulturen i praksis i tiltagende grad har rykket krop og sanser i centrum for den offentlige opmærksomhed. Det drejer sig f.eks. om det stærke offentlige fokus på æstetisk fremtoning, kropslig sundhed og fysisk præstationsformåen samt på kreativitet og emotionelt engagement i arbejdsliv, karriere og organisationsudvikling; tendensen til, at rationalitet og argumenters status i den offentlige debat viger til fordel for uforgribelige, følelsesbårne meninger; endvidere mediernes tiltagende brug af æstetiske virkemidler i gestaltningen af samfundets virkelighedsbillede, interessen for 'stemninger' og 'atmosfærer' samt det forhold, at alle henvendelser i det offentlige rum (kommercielle, politiske, bureaukratiske, kulturelle, kunstneriske) søges udstyret med en intensiveret oplevelsesappel – også kendt under samlebetegnelsen 'æstetiseringstendensen'.⁶

De fænomener og processer, som humanistisk videnskab beskæftiger sig med, profilerer sig med andre ord stadig mere emphatisk som størrelser med kropslige og sanselige implikationer. I denne forstand er den affektive ven-

5 Se også fremstillingen hos Ruth Leys: "The Turn to Affect: A Critique" i *Critical Inquiry*, nr. 37, 2011.

6 Se hertil Henrik Kaare Nielsen: "Æstetisering" i Birgit Eriksson & Bjørn Schiermer (red.): *Ny kulturteori*, København: Hans Reitzels Forlag 2019.

ding også i bredere almindelighed udtryk for et behov for at bringe den humanvidenskabelige teoriudvikling på højde med samtidens analytiske udfordringer. Den affektive vending kan således heller ikke reduceres til den ovennævnte udløber af poststrukturalismen (om end denne har været ganske fremtrædende i debatten). Den rummer derudover en række positioner, hvoraf nogle opererer med det oplevende, følende og tænkende menneskelige subjekt som en faktor blandt flere i skabelsen og formningen af sociale og kulturelle fænomener og processer.⁷

Nærværende fremstilling hører til den sidstnævnte kategori, idet den placerer sig i den kritiske teoris tradition.⁸ Denne tradition har lige siden sin grundlæggelse i 1920'erne haft affekter og disses samfundsmæssige og kulturelle implikationer centralt placeret i det videnskabelige interessefelt, så den aktuelle affektive vending repræsenterer i den forstand ikke nogen udfordring af den kritiske teoris univers, men den stiller nogle problemstillinger op på nye måder, som det forekommer værd at reflektere over. Den følgende fremstilling forsøger derfor at uddrage en rationel kerne af den vitalistiske position og indoptage denne i en mere nuanceret humanvidenskabelig forståelsesramme.

Det skal med andre ord ikke anfægtes, at den vitalistiske position med sit fokus på kollektive affekter adresserer væsentlige sociale fænomener og processer i samtiden, men det vil være et grundsynspunkt, at den teoretiske forståelsesramme, den breder ud over sin genstand, er udtryk

7 Se også fremstillingen hos Knudsen & Stage: op.cit.

8 Se f.eks. redegørelsen hos Henrik Kaare Nielsen: "Kritisk teori" i Svend Brinkmann & Lene Tanggaard (red.): *Kvalitative metoder. En grundbog*, 3. udgave, Kbh.: Hans Reitzels Forlag 2020.

for en forsimpelnde mystifikation. Det forekommer således ikke plausibelt, at det skulle give mening at operere med en absolut adskillelse mellem affekter som autonome, førsociale størrelser på den ene side og subjektets socio-kulturelt formede følelser på den anden side. Der skal i det følgende argumenteres for, at det er mere frugtbart at betragte disse fænomener som i udgangspunktet komplekst sammenvævede, og at det således heller ikke er muligt at foretage en absolut grænsedragning mellem førsocialt og socialt eller mellem kollektivt og individuelt. Ikke desto mindre kan der i konkrete analysekontekster med fordel skelnes mellem forskellige organisationsniveauer og kvaliteter i affektive processer. Som den britiske affektteoretiker Ben Anderson pointerer, opstår kollektive affekter på basis af individuelle kroppe, men de kan ikke reduceres til disse: Når de er etableret, skaber de en egen realitet og intensitet i det kollektive rum. Men selvom disse affekter således hører til en kollektiv situation og dermed har upersonlig karakter, kan de ikke desto mindre opleves og føles som stærkt personlige af de implicerede subjekter.⁹ Der er med andre ord tale om både og, ikke enten eller.

Den britiske socialpsykolog Margaret Wetherell har intervenseret i affektdiskussionen med formuleringer, som har visse basale fællestræk med den position, der skal argumenteres mere detaljeret for i det følgende. Hun forstår i udgangspunktet affekt som 'embodied meaning-making', der tager form i menneskers hverdagslige 'affective practice', som hun begrebsliggør som en sammensat og procesuel størrelse:

9 Ben Anderson: "Affective atmospheres" i *Emotion, Space and Society*, 2, 2009, s. 80. Se også Lisa Blackman: *Immaterial Bodies. Affect, Embodiment, Mediation*, London: Sage 2012.